

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА КОРЕКЦІЙНА ОСВІТА

УДК 364.075.2

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-3-158-165

PROVIDING SOCIAL REHABILITATION SERVICES TO PERSONS IN DIFFICULT LIFE SITUATIONS

НАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Kseniia YENOROVA,
PhD in Pedagogy, Senior Lecturer

kseniagrigorevna@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7154-8036>

Volodymyr KUZMENKO
Master of speciality Social work

kyzka1997@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-1322-4364>

*Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University,*

✉ 24, Kyivska st., Hlukhiv, Sumy
oblast, 41400, Ukraine

Ксенія ЄГОРОВА,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Володимир КУЗЬМЕНКО,
магістр спеціальності
231 Соціальна робота

*Глухівський національний
педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

✉ вул. Київська, 24, м. Глухів,
Сумська область, 41400, Україна

Original manuscript received: October 28, 2023

Revised manuscript accepted: November 08, 2023

ABSTRACT

The provision of social and rehabilitation services to individuals who find themselves in difficult life circumstances is an important topic that focuses on social support and rehabilitation of individuals who have experienced difficult circumstances in their lives. Attention is focused on the importance of providing these services and the methods used to help such individuals.

Social and rehabilitation services are an essential part of the support system for individuals who face a variety of life challenges, such as homelessness, violence, drug or alcohol addiction, mental health problems, disability, and other social challenges. These services are aimed at restoring physical and psychological health and promote the process of integration into society. A variety of approaches and programs have been developed to provide social and rehabilitation services, including therapy, vocational training, psychosocial support, access to medical and psychiatric services, housing assistance, and other resources aimed at restoring independence and self-esteem.

Research in this area also includes a deep analysis of the importance of measuring the outcomes of these programs and their impact on the quality of life of recipients. This aspect of research plays a key role in determining the effectiveness and further improvement of social and rehabilitation interventions. Outcome measurement is assessed through specific indicators that include physical and mental well-being, social adaptation, improved

158

ICV 2022: 80.27

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-3

housing conditions, vocational rehabilitation, reintegration into society, and other aspects. Data analysis helps to understand how successful and effective specific programs and approaches are, and how they impact the lives of individuals receiving help.

The overall goal of this research is to identify best practices and recommendations for providing social and rehabilitation services to individuals who find themselves in difficult life circumstances, and to help improve their condition and return to a normal life in society.

Keywords: *Social support, Rehabilitation, Individuals in difficult life circumstances, Social and rehabilitation services, Effectiveness of social and rehabilitation services.*

Вступ. У сучасних обставинах, а особливо під час повномасштабного вторгнення росії в Україну, переживаємо серйозні соціальні проблеми, які мають як короткостроковий, так і довгостроковий вплив на суспільство. Це можуть бути такі ситуації, як бідність, нестача продовольства та води, медичні потреби, втрата роботи, позбавлення житла, розпад соціальних мереж, зростання злочинності, демографічні зміни, інвалідність, домашнє насильство, наркотична або алкогольна залежність, психічні розлади тощо.

Український уряд та міжнародні організації вживають заходів для вирішення соціальних проблем, викликаних вторгненням. Міжнародні організації надають гуманітарну допомогу, таку як їжа, вода, одяг та медичні товари. Організації з надання допомоги створюють тимчасові притулки для людей, які втратили житло. Уряд та міжнародні організації надають фінансову допомогу людям, які постраждали від війни. Унаслідок вторгнення в Україну понад 8 мільйонів людей стали ВПО. Це створює додаткові соціальні проблеми: відсутність житла, роботи та доступу до медичної допомоги. Багато українців постраждали від війни, що призвело до зростання рівня стресу, тривоги та депресії й необхідності надання психологічної допомоги.

Отже, ці особливості ускладнюють вирішення соціально-реабілітаційних проблем в Україні й вимагають комплексного підходу. Розробка теоретичних та методичних питань соціально-реабілітаційної діяльності є важливою умовою для підвищення її ефективності та надання якісної допомоги особам, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Мета статті: визначити сучасні теоретичні та практичні засади соціально-реабілітаційної діяльності в Україні; проаналізувати досвід соціальної реабілітації різних категорій осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, а також на основі цього досвіду визначити перспективи розвитку цієї діяльності в майбутньому.

Методи та методика дослідження. Концептуальні засади статті базуються на соціально-реабілітаційній діяльності як складній системі, що складається з взаємопов'язаних елементів, що передбачають урахування індивідуальних особливостей осіб, використання різних методів і засобів для досягнення поставлених цілей, а саме системного огляду та критичного аналізу матеріалів.

Результати та дискусії. Для початку розглянемо базове поняття «реабілітація».

У тлумачному словнику із соціальної педагогіки та соціальної роботи *реабілітація* – rehabilitation, vindication (лат. re – префікс, що означає зворотну або повторну дію, лат. habitus – додатність, спроможність) – комплекс медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних заходів, спрямованих на відновлення чи компенсацію порушених чи втрачених індивідом суспільних зв'язків та відносин внаслідок змін стану здоров'я, соціального статусу, втрати близьких людей, навичок навчальної діяльності, соціальної дезадаптації тощо, які супроводжуються стійкими розладами функцій організму (інвалідністю), захворюванням на алкоголізм, наркозалежністю; втратою соціального статусу, роботи, житла, близьких людей і тяжкими переживаннями таких втрат, скоєнням злочинів тощо. *P.* передбачає якнайшвидше та найбільш повне відновлення повноцінного функціонування і здатності особистості до активного буття; один з основних напрямів соціально-педагогічної діяльності. Види *P.*: медична, психологічна, соціально-педагогічна, педагогічна, професійна. Рівні *P.*: індивідуальний, груповий, суспільний (Лохвицька, 2017:132).

Всесвітня організація охорони здоров'я тлумачить *реабілітацію* як комплекс заходів, спрямованих на відновлення функціональних можливостей людини та зниження рівня інвалідності у осіб з порушеннями здоров'я з урахуванням умов їх проживання. Іншими словами, реабілітація спрямована на те, щоб допомогти дітям, дорослим чи літнім людям бути максимально автономними в повсякденному житті та надати їм можливість отримувати освіту, працювати і займатися дозвіллям, а також виконувати важливі соціальні функції, зокрема й догляд за сім'єю. З цією метою з людиною та її сім'єю проводиться робота з лікування супутніх захворювань і усунення їх симптомів, зміни умов проживання для більш повного задоволення їх потреб із використанням допоміжних технологій, навчання навичкам самопомоги та адаптації завдань, щоб вони могли виконуватися більш безпечно та без сторонньої допомоги. Ці стратегії, що здійснюються комплексно, можуть допомогти людині подолати труднощі, пов'язані з когнітивними порушеннями, розладами зору та слуху, комунікації, прийомі їжі чи переміщенні (Всесвітня організація охорони здоров'я, 2023).

Тож, беручи до уваги вищесказане, можна дати характеристику поняттю «соціальна реабілітація»: процес і система заходів, спрямованих на усунення порушень і відновлення морального, психічного та фізичного стану дітей та молоді, їх соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність до загально визначених суспільних правил і норм (Лохвицька, 2017:133).

У працях В. Маруніча *соціальна реабілітація* є системою заходів, спрямованих на створення умов для повернення особи до активного життя, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної та побутової діяльності. Це досягається через соціально-середовищну орієнтацію, соціальну адаптацію, а також надання

соціальних послуг для задоволення потреб у технічних та інших засобах реабілітації. Головною метою будь-якої реабілітаційної програми є відновлення особистісного та соціального статусу хворої особи (інваліда). Для досягнення цієї мети потрібний комплексний підхід, який враховує не лише клінічні та біологічні аспекти хвороби, але й психосоціальні фактори та особливості навколишнього середовища. (Марунич, 2006:80). Це комплекс заходів, спрямованих на відновлення втрачених індивідом соціальних зв'язків.

Тобто, можна дійти висновку, що соціальна реабілітація є наслідком складних життєвих обставин.

Загальне розуміння «складних життєвих обставин» висвітлено у вільній енциклопедії як соціальні, економічні, звичаєві, комунікаційні, вікові, медичні, родинні та інші проблеми і виклики, які людина не в змозі подолати самостійно і які спричинюють її соціальну дезадаптацію, випадання зі звичних соціальних систем (Вікіпедія, 2023). Це ситуації, у яких людина зіштовхується з різними труднощами, проблемами чи викликами, що можуть впливати на її життя та благополуччя (фінансові труднощі, втрата роботи, проблеми в сім'ї або взаємини з оточенням, загострення стану здоров'я, негативні події або кризи, які важко пережити).

Згідно з чинним законодавством *складні життєві обставини* – це обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно (Закон України «Про соціальні послуги», 2019)

Складні життєві обставини можуть бути різноманітними та можуть бути викликані різними факторами. До них можна віднести:

Економічні обставини:

- *Фінансові труднощі*
- *Втрата роботи*
- *Борги та кредити*
- *Низький дохід.*

Сімейні та особисті обставини:

- *Розлучення або розрив стосунків*
- *Проблеми з дітьми*
- *Втрата близької людини*
- *Насильство в сім'ї*
- *Проблеми зі здоров'ям.*

Соціальні обставини:

- *Соціальна ізоляція*
- *Дискримінація та стигма*
- *Бездомність*
- *Військова служба.*

Психологічні обставини:

- *Стрес та тривога*

- *Депресія*
  - *Психічні розлади.*
- Інші обставини:
- *Катастрофи або природні лиха*
  - *Юридичні труднощі (судові справи, злочини)*
  - *Надмірна залежність від шкідливих звичок*
  - *Терористичні акти*
  - *Військові дії.*

Люди, які опинилися в складних життєвих обставинах, мають певний негативний вплив на стан здоров'я та особистісний розвиток. Вони можуть призводити до соціальної дезадаптації, випадання зі звичних соціальних систем; потребувати соціальної реабілітації, комплексу заходів, спрямованих на допомогу людині щоб впоратися з труднощами і відновити її соціальне становище.

У сучасних умовах існує необхідність актуалізації теоретичних знань та розробки нових методів і технологій соціально-реабілітаційної діяльності.

Це положення обґрунтовується такими факторами:

- *Зміна соціальних реалій.* У сучасному світі люди стикаються з новими проблемами та викликами, які вимагають нових підходів до соціально-реабілітаційної діяльності.

- *Розвиток науки і техніки.* Поява нових методів і технологій у різних сферах життя вимагає їх упровадження і в соціально-реабілітаційну діяльність.

- *Потреба в підвищенні ефективності соціально-реабілітаційної діяльності.* Необхідно розробити такі методи і технології, які будуть більш ефективними у вирішенні проблем осіб, що опинилися в складних життєвих обставинах.

Для актуалізації теоретичних знань та розробки нових методів і технологій соціально-реабілітаційної діяльності необхідно: провести аналіз наявного досвіду соціальної реабілітації різних категорій осіб, що дозволить визначити ефективні підходи та методи, які можна використовувати в майбутньому; упровадити інноваційні методи і технології в соціально-реабілітаційну діяльність; провести емпіричні дослідження для оцінки ефективності нових методів і технологій.

Необхідно вдосконалити систему надання соціально-реабілітаційних послуг особам, які опинилися в складних життєвих обставинах, факторами яких є: недосконалість системи надання соціально-реабілітаційних послуг, оскільки вона часто не відповідає потребам осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах; недостатня кількість соціальних працівників, що ускладнює надання якісних соціально-реабілітаційних послуг; недостатнє фінансування соціально-реабілітаційної діяльності.

Для вдосконалення системи надання соціально-реабілітаційних послуг необхідно розробити нову модель, яка повинна враховувати потреби різних категорій осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах;

збільшити кількість соціальних працівників, що дозволило б забезпечити якісне надання соціально-реабілітаційних послуг, а також збільшити фінансування соціально-реабілітаційної діяльності для організації доступності соціально-реабілітаційних послуг для всіх, хто її потребує.

Важливо забезпечити ефективну взаємодію зацікавлених сторін (особи, які опинилися в складних життєвих обставинах; соціальні працівники, державні органи, недержавні організації, бізнес-структури тощо) у сфері соціально-реабілітаційної діяльності, оскільки вона є комплексним процесом, що дозволяє об'єднати ресурси та зусилля для надання якісних послуг. Неefективна взаємодія може призвести до низької якості соціально-реабілітаційної діяльності.

Для забезпечення взаємодії різних стейкхолдерів у сфері соціально-реабілітаційної діяльності необхідно розробити її механізми, які повинні враховувати інтереси всіх учасників; сприяти підвищенню обізнаності про соціально-реабілітаційну діяльність, що дозволить їм краще зрозуміти свої ролі та відповідальність у цьому процесі; забезпечити ресурси для підтримки взаємодії.

У емпіричному дослідженні М. Вертель було опитано 50 користувачів Сумського центру соціальної допомоги серед сімей, які перебувають у складній життєвій ситуації, та встановлено наступне:

- Найбільш поширеним способом ознайомлення з соціальними послугами є візит фахівця із соціальної роботи до родини (40 осіб). Крім того, відіграє роль отримання допомоги в департаменті соціального захисту (3 особи), від сусідів і знайомих (2 особи) та в службі у справах дітей (5 осіб).

- Більше половини користувачів (29 осіб) брали участь у розробці індивідуального плану роботи з родиною.

- Клієнти не пам'ятали, які організації/спеціалісти, крім центру соціальних служб, залучалися до розв'язання їхніх проблем (31 особа). Найчастішими відповідями були «служба у справах дітей» (10 осіб) та «заклади освіти» (6 осіб).

- менше половини користувачів (21 особа) були задоволені періодичністю візитів фахівця із соціальної роботи до родини.

- Майже всі користувачі (44 особи) заявили, що будуть звертатися до центру соціальних служб у разі виникнення життєвих труднощів у родині.

- Майже всі користувачі (44 особи) були задоволені заходами, які здійснював фахівець під час надання послуги родині.

- Найбільш ефективними заходами, які сприяли вирішенню складних життєвих обставин, були представлення інтересів в інших установах (36 осіб), систематичне відвідування родини (25 осіб), бесіда з членами родини (24 особи) та психологічна підтримка (21 особа) (Вертель, 2021:37-45).

Результати опитування показують, що більшість користувачів соціальних послуг позитивно оцінюють роботу центрів соціальної допомоги. Це є гарним показником, який свідчить про ефективність роботи цих центрів.

Однак, є деякі аспекти роботи центрів соціальної допомоги, які можна покращити. Наприклад, центри соціальної допомоги могли б інформувати про свої послуги через більш широкий спектр каналів, таких як соціальні мережі, заклади освіти та місцеві органи влади. Це допоможе залучити більше людей, які потребують соціальної допомоги.

Крім того, центри соціальної допомоги могли б покращити комунікацію з користувачами щодо розробки індивідуальних планів роботи. Це допоможе користувачам краще зрозуміти свої потреби та те, як центр соціальної допомоги може їм допомогти.

Висновки. На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що соціально-реабілітаційні послуги є важливим інструментом соціальної політики. Вони допомагають особам, які опинилися в складних життєвих обставинах, подолати труднощі та відновити своє життя. У перспективі подальших досліджень у цій галузі можна розглядати вплив соціально-реабілітаційних послуг на якість життя осіб, ефективність різних методів і методик їх взаємодія об'єктами та суб'єктами у сфері соціально-реабілітаційних послуг.

Ці дослідження допоможуть краще зрозуміти роль соціально-реабілітаційних послуг у житті осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, і розробити більш ефективні програми соціально-реабілітації.

Література

1. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія. Соціальна реабілітація URL : <http://surl.li/ggwnk> (дата звернення: 15.10.2023).
2. Всесвітня організація охорони здоров'я. Реабілітація URL : <http://surl.li/mmkuj> (дата звернення: 11.10.2023).
3. Вертель М. Ю. Діяльність центрів соціальних служб з сім'ями, які опинились в складних життєвих обставинах. Кваліфікаційна робота магістра Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Суми, 2021. 85 с. URL : <http://surl.li/mmutq> (дата звернення 22.10.2023)
4. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL : <http://surl.li/mmupe> (дата звернення: 19.10.2023).
5. Маруніч В. В., Шевчук В. І., Яворовенко О. Б. Методичний посібник з питань реабілітації інвалідів : посібник. Вінниця : О. Власюк, 2006. 212 с. URL : <http://surl.li/mmvvj> (дата звернення: 17.10.2023).
6. Лохвицька Л. В. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с. URL : <http://surl.li/ixkxm> (дата звернення: 16.10.2023)

References

1. Wikipedia: The free Encyclopedia (2023). *Sotsialna reabilitatsiya* [Social rehabilitation]. URL : <http://surl.li/ggwnk> [in Ukrainian].
2. World Health Organization. (2023). *Reabilitatsiya* [Rehabilitation]. URL : <http://surl.li/mmkuj> [in English].
3. Vertel, M. Y. (2021). *Diialnist tsestriv sotsialnykh sluzhb z sim'iamy, yaki opynylys v skladnykh zhytlyevykh obstavynakh* [Activities of social service centers with families who found in difficult life circumstances: Qualification work of a student of Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko]. Sumy. URL : <http://surl.li/mmutq> [in Ukrainian].

4. Kabinet Ministriv Ukrainy (2019). *Zakon Ukrainy «Pro sotsialni posluhy»* [Law of Ukraine «On Social Services» dated January 17, 2019, № 2671-VIII] URL : <http://surl.li/mmupe> [in Ukrainian].

5. Marunch, V. V., Shevchuk, V. I., Yavorovenko, O. B. (2006). *Metodychnyy posibnyk z pytan reabilitatsiyi invalidiv* [Methodical manual on issues of rehabilitation of the disabled]. Vinnytsya : O. Vlasyuk. URL : <http://surl.li/mmvvj> [in Ukrainian].

6. Lokhvitska, L. V. *Тлумачnyy slovnyk-minimum iz sotsialnoyi pedahohiky ta sotsialnoyi roboty* [Minimum explanatory dictionary of social pedagogy and social work]. Ternopil : Mandrivets'. URL : <http://surl.li/ixkxm> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Надання соціально-реабілітаційних послуг особам, які опинилися в складних життєвих обставинах, – важлива тема, яка акцентує увагу на соціальній підтримці та реабілітації осіб, які зазнали складних обставин у своєму житті. Увага зосереджена на важливості надання цих послуг та методах, що використовуються для допомоги таким особам.

Соціально-реабілітаційні послуги є невід'ємною частиною системи підтримки для осіб, які стикаються з різними життєвими труднощами, такими як бездомність, насильство, залежність від наркотиків або алкоголю, психічні проблеми, інвалідність та інші соціальні виклики. Ці послуги спрямовані на відновлення фізичного та психологічного здоров'я та сприяють процесу інтеграції в суспільство. Різноманітні підходи та програми, розроблені для надання соціально-реабілітаційних послуг, що включають терапію, професійну підготовку, психосоціальну підтримку, доступ до медичних та психіатричних послуг, житлової допомоги та інші ресурси, спрямовані на відновлення самостійності та самооцінки.

Дослідження цієї сфери також полягає в глибокому аналізі важливості вимірювання результатів цих програм та їх впливу на якість життя отримувачів. Цей аспект дослідження відіграє ключову роль у визначенні ефективності та подальшому вдосконаленні соціально-реабілітаційних інтервенцій. Вимірювання результатів оцінюються через конкретні показники, які включають фізичне та психічне благополуччя, соціальну адаптацію, покращення житлових умов, професійну реабілітацію, реінтеграцію в суспільство та інші аспекти. Аналіз даних допомагає з'ясувати, наскільки успішні та результативні конкретні програми та підходи і як вони впливають на життя осіб, що отримують допомогу.

Загальна мета цього дослідження – з'ясувати найкращі практики та рекомендації щодо надання соціально-реабілітаційних послуг особам, які опинилися в складних життєвих обставинах, та поверненню до нормального життя в суспільстві.

Ключові слова: соціальна підтримка, реабілітація, особи, які опинилися у складних життєвих обставинах, соціально-реабілітаційні послуги, ефективність соціально-реабілітаційних послуг.